

НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ПРИРОДА НА КРИМИНАЛИСТИКАТА

проф. д.ю.н. Йонко Кунчев

Пловдивски университет, България

Резюме: Криминалистиката е в системата на наказателноправните науки. В нейния предмет се включва методологията (като теория и основи на нея методи) за събиране и експертно изследване на доказателства в наказателния процес. В съответствие със своя предмет, криминалистиката научно съдейства за разкриване на обективната истина в наказателния процес. Криминалистиката се основава на наказателното и наказателнопроцесуалното право и оказва влияние за усъвършенстване на наказателнопроцесуалните институти. Правни основи на криминалистиката са и редица подзаконови нормативни актове (за идентификационните автоматизирани системи, полицейската регистрация, организацията на разследването, международното сътрудничество за обмен на дактилоскопни данни и др.). Компетентността на органите на досъдебното производство и съда в областта на криминалистиката е едно от необходимите условия за ефективността на наказателния процес. Криминалистиката се институционализира чрез криминалистическите лаборатории, институти, международните организации и научни форуми по криминалистика, както и чрез световните изложения по криминалистическа техника. Съгласно Договора за Европейския съюз (чл. 30, т. 1, б. „с“) и Лисабонския договор страните членки се ангажират с полицейско сътрудничество в областта на криминалистиката.

Ключови думи: криминалистика, разследване, експертизи, доказателства, доказване, разкриване на обективна истина, криминалистически институти

CRIMINAL-LAW NATURE OF CRIMINALISTICS

Yonko Kunchev, Prof. Dsc.

University of Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Criminalistics is part of the system of criminal law sciences. Its subject includes the methodology (theory and methods derived from it) for the collection and expert examination of evidence in the criminal process. In accordance with its subject matter, forensics scientifically assists in uncovering the objective truth in the criminal proceedings. Criminalistics is based on criminal and criminal procedural law and contributes to the improvement of criminal procedural institutions. The legal foundations

of criminalistics also include a number of by-laws (for automated identification systems, police registration, investigation procedures, international cooperation for the exchange of dactyloscopic data, and more. Competence in criminalistics within pre-trial proceedings and by the court is one of the key prerequisites for the effectiveness of the criminal process. Criminalistics is institutionalized through criminalistics laboratories, institutes, and academic forums, and international exhibitions on forensic techniques. According to the Treaty on European Union (Art. 30, Para 1) and the Lisbon Treaty, member states are committed to police cooperation in the field of criminalistics.

Keywords: *criminalistics, investigation, expertise, evidence, proving, revealing objective truth, criminalistics institutions*

1. Концепции относно наказателноправната природа на криминалистиката

В началния период на своето развитие криминалистиката е счтана за техническа наука, но тази характеристика е условна. По същество криминалистиката никога не е била техническа наука в буквалния смисъл. Определянето на криминалистиката като „техническа“ наука в ранния стадий е било основание за нейното обособяване от наказателнопроцесуалната наука, а и по-лесен начин за обяснение на нейната същност. Още от зората на възникването си до днес предназначението на криминалистиката е в съответствие със своя предмет научно да обезпечава процеса на доказването в наказателното производство. Терминът „техника“ е използван в друг смисъл – като методи за извършване на дейността по събиране и изследване на доказателства. Един от основоположниците на криминалистиката – Едмонд Локар, пише: „Научната или техническата полиция съставлява знанието да се прилагат научни методи при издирване авторите на престъпление и познаването начина на действие на различните категории престъпници... Научната полиция ни учи на практически познания, които могат да бъдат използвани при издирване на самоличността при фалшификацииите, при убийствата и пр., въобще при полицейските и съдебни дирения... Тя улеснява също и диренето на материални доказателства, които с право все повече се изискват от съдилищата...“¹ Системата от методи за провеждане на разпит в ранния стадий от развитието на криминалистиката е определяна като „техника на разпит“.² И в съвременната американска криминалистика системата от методи за

¹ Локар, Е. Криминално разследване и научните методи. С., Печ. на Армейския военно-издат. фонд (Lokar, E. Kriminalno razsledvane i nauchnite metodi. S., Pech. na Armeyskia voenno-izdat. fond), 1925, с. 2, 3.

² Вж. Локар, Е. Цит. съч, 51 – 56.

разпит се определя като „техника за разпит“.³ Всъщност техниката на разпит по съдържание напълно съответства на методиката на разпит, включваща методите за провеждане на това действие по разследването. „Техниката“ е включвала в своето съдържание и методите за провеждане на разследване. Тази терминология в значителна степен оказва влияние за определяне на криминалистиката като „техническа“ наука.

Ако проследим мненията на учените относно природата на криминалистиката, можем да видим процеса на нейното еволюиране от „техническа“ в наказателноправна наука. През 1936 г. руският процесуалист С. М. Строгович определя криминалистиката като „неправова дисциплина, изучаваща научно-техническите прийоми за събиране и изследване на доказателства“.⁴ По-късно аналогична позиция заема и неговият колега М. А. Челцов, според когото разследването не е предмет на криминалистиката. „Криминалистиката е неправова наука – посочва М. А. Челцов, и не може да се занимава с разработване на методи за процесуалноправни действия. Цялата така наречена криминалистическа тактика е процесуална тактика. Областта на криминалистиката – това е техниката на откриване, закрепване и обработване на веществени доказателства, построена върху прилагането на методите на естествените и техническите науки, приспособени към специалните цели на наказателния процес“.⁵ Странно е какво е имал предвид М. А. Челцов под „обработване“ на веществени доказателства. Повече от ясно е, че те не се „обработват“, а се събират и изследват в наказателния процес.

През 40-те и 50-те години на ХХ век криминалистиката постепенно придобива облика на наказателноправна наука. Дискусиите вече не са дали тя принадлежи към правните науки, а дали е изцяло правна наука. Разделът „криминалистическа техника“ е бил „препятствието“ за някои процесуалисти да приемат криминалистиката като напълно завършена правна наука. Така се ражда концепцията, че част от криминалистиката има правов характер, а друга част е от техническо естество. Разделянето на криминалистиката на правова и неправова

³ Вж. Фред, И., Д. Рийд, Д. Бъкли, Б. Джейн. Полицейски разпити и признания. Техниката Рийд. С. Софи – Р (Fred, I., D. Riyd, D. Bakli, B. Dzheyn. Politseyski razpiti i priznania. Tehnikata Riyd. S. Sofi – R), 2008.

⁴ Строгович, М. С. Учебник уголовного процесса. М., Юрид. изд. (Strogovich, M. S. Uchebnik ugovolnogo protsesssa. M., Yurid. izd.), 1936, с. 22.

⁵ Челцов, М. А. Уголовный процесс. М., Юрид. изд-во, 1948, с. 33 – цит. по Белкин, Р. С. Курс криминалистики. М., Юнита (Cheltsov, M. A. Ugolovnyj protsess. M., Yurid. izd., 1948, s. 33 – q.v. Belkin, R. S. Kurs kriminalistiki. M., Yunita), 2001, с. 106.

част е видно от становището на М. С. Строгович, който през 1968 г. посочва, че „криминалистиката е научна юридическа дисциплина дотолкова, доколкото изучава начините за най-успешното и правилно извършване на процесуалните действия. В тази част криминалистиката представлява наказателнопроцесуална дисциплина, продължение или специален курс на наказателния процес“. Ако 30 години по-рано той е определял криминалистиката като „неправова“ наука, тук се вижда частична промяна в неговия възглед. В същото време той приема криминалистиката и като „...научно-техническа дисциплина в тази част, в която разработва приемите на техническите и естествените науки (технологии, физика, биология и т.н.) с цел тяхното прилагане към задачите на разследването на престъпления“.⁶ Заслужава внимание фактът, че М. С. Строгович разглежда криминалистиката като „продължение или специален курс на наказателния процес“. Приемем ли в буквален смисъл посоченото от М. С. Строгович, това би означавало, че криминалистиката няма собствен предмет, т.е. че тя е част от науката за наказателния процес, което, разбира се, е неточно. Това би означавало, както отбелязват А. Н. Василев и Н. П. Яблоков, криминалистиката да се превърне в „придатък“ към науката за наказателния процес.⁷ Но ако „продължение на курса на наказателния процес“ тълкуваме по друг начин – въз основа на знанията от наказателнопроцесуалната наука да се надграждат знания от областта на криминалистиката относно събирането и изследването на доказателствата, С. М. Строгович безусловно е прав.

Както М. С. Строгович, така и С. Павлов приема, че криминалистиката има частично правен характер. Криминалистиката – посочва изтъкнатият български процесуалист, е правна наука „...доколкото съдейства за повишаване ефективността на наказателнопроцесуалните институти, като разработва тактически и методически изисквания за резултатното им използване в практиката“.⁸

Не само представители на наказателнопроцесуалната, но и някои криминалисти са поддържали схващането за нейната „двойствена“ природа. Тази природа на криминалистиката според А. А. Ейман е аналогична, както други науки, чийто предмет граничи с предметите на

⁶ Строгович, М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. М., Наука (Strogovich, M. S. Kurs sovetskogo ugovolnogo protsesssa. T. 1. M., Nauka), 1968, с. 102.

⁷ Василев, А. Н., Н. П. Яблоков, Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М., Изд-во Моск. ун-та (Vasilev, A. N., N. P. Yablokov, Predmet, sistema i teoreticheskie osnovy kriminalistiki. M., Izd-vo Mosk. un-ta), 1984, с. 13 – 14.

⁸ Павлов, С. Наказателен процес на НРБ. С., НИ (Pavlov, S. Nakazatelen protses na NRB. S., NI), 1979, с. 17 – 18.

различни науки като физикохимия, биохимия и др.⁹ Ако следваме този подход, неизбежно ще стигнем до извода, че двойствената природа на криминалистиката би следвало да се определя като „техническо доказателствено право“, което, разбира се, е неуместно. Още повече, че криминалистиката не стои на границата между техническите и правните науки, а е в системата на наказателноправните науки. По-късно А. А. Ейсман променя позицията, приемайки, че криминалистиката е изцяло правна наука.

Докато представителите на науката за наказателния процес приемат, че криминалистиката има частично правен характер, някои криминалисти заемат твърде крайна позиция, като разглеждат криминалистиката като наука, изобщо откъсната от правото. Отричайки правовата природа на криминалистиката, чешкият криминалист Ян Пещак пише: „криминалистиката не съответства на никой отрасъл от правото; криминалистиката като наука не се занимава с правово регулиране на каквито и да са обществени отношения“.¹⁰ Това въсъщност е основният аргумент, чрез който Ян Пещак отрича правната природа на криминалистиката. А той изначално е несъстоятелен. Нито една правна наука не „регулира“ обществени отношения. Правното регулиране на обществените отношения се осъществява от закона, а не от науката, която го обяснява. Именно поради неправилното отъждествяване на правните науки със закона Ян Пещак определя криминалистиката като „неправова“ наука. С аргумента, с който обосновава тезата си, че криминалистиката не е правна наука, Ян Пещак би могъл да оспори правната природа на всяка друга правна наука, защото нито една от тях не регулира обществени отношения. Също толкова несъстоятелна е и тезата му, че криминалистиката не съответствала на нито един отрасъл от правото. Достатъчно е само да вземем предвид факта, че криминалистиката се прилага в наказателния процес, който се регламентира от Наказателно-процесуалния кодекс, за да опровергаем тезата на Пещак.

Имайки предвид, че в криминалистиката се синтезират достиженията от различни научни области, Р. С. Белкин я определя като „синтетична наука“, т.е. намираща се на границата между отделни научни

⁹ Эйсман, А. А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук. – В: Научн. работ. Вильнюс, НИИСЭ, 1963, с. 29 – цит. по Белкин, Р. С. Курс криминалистики ... (Ejhsman, A.A. Kriminalistika v sisteme juridicheskikh i estestvennykh nauk. – V: Nauchn. rabot. Vilnyus', NIISEH, 1963, s. 29 – q.v. Belkin, R. S. Kurs kriminalistiki), с. 108.

¹⁰ Пещак, Ян Общотеоретические проблемы криминалистики. М., РИО Акад. МВД СССР (Peshhak, Yan Obshhoteoreticheskie problemy kriminalistiki. М., RIO Akad. MVD SSSR), 1977, с. 27.

области.¹¹ Авторът подчертава, че концепцията му за синтетичната природа на криминалистиката не е връщане към концепцията за нейната двойствена природа, защото не става въпрос за механична свързаност между технически и правни въпроси, а за синтез от знания в рамките на предмета на криминалистическата наука. Като я определя по този начин Р. С. Белкин отнася криминалистиката към хибридните науки.¹² Промяната във възгледите му е факт. Докато през 1987 г. Р. С. Белкин категорично застава на позицията, че криминалистиката е правна наука,¹³ няколко години по-късно той я определя като „синтетична“ наука. Към същата гледна точка се придържа и в последните си научни трудове.¹⁴ Причината за промяната на мнението си Р. С. Белкин обяснява със силното влияние на научно-техническия прогрес върху криминалистиката, което е формирало неговото съмнение относно правната природа на криминалистиката.¹⁵ Основните аргументи на Р. С. Белкин относно неправолия характер на криминалистиката се свежат до следното: а) не всички обекти на криминалистиката са в сферата на правото; б) криминалистиката не може да се счита за правова наука само поради това, че нейната служебна функция е решаване на задачи в правовата сфера; в) не всички криминалистически препоръки имат правов характер; г) криминалистиката няма нормативно-юримическа функция, независимо че някои нейни препоръки са приети от законодателя и са се превърнали в правни норми.¹⁶ В същото време той не разглежда криминалистиката, откъсната от правото. „От гледна точка на интензивността на връзките си, посочва Р. С. Белкин, криминалистиката следва да се отнесе към групата на криминално-право-

¹¹ Белкин, Р. С. О природе криминалистической науки. М., Труды Академии МВД (Belkin, R. S. O prirode kriminalisticheskoy nauki. M., Trudy Akademii MVD), 1996, 5 – 13.

¹² Белкин, Р. С. Пак там, с. 111. В този фундаментален труд Р. С. Белкин представя класификация на науките в четири групи: а) обществени; б) естествени; в) технически; г) хибридни. Към обществените се включват социологията, правните науки, икономическите науки и др. В групата на естествените науки – физика, химия, биология и др. Към техническите науки – електроника, радиоелектроника, металургия и др. Към всяка от тези групи има и синтетични науки. А към групата на хибридните науки в посочената класификация се включват синтетичните, интегралните, комплексните науки.

¹³ Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., Юрид. лит. (Belkin, R. S. Kriminalistika: problemy, tendentsii, perspektivy. M., YUrid. lit.), 1987, с. 26.

¹⁴ Белкин, Р. С. Курс криминалистики..., с. 109; Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. М., НОРМА (Belkin, R. S. Kriminalistika: problemy segodnyashnego dne. M., NORMA), 2001, с. 36 – 37.

¹⁵ Белкин, Р. С. Курс криминалистики..., с. 109.

¹⁶ Белкин, Р. С. Пак там, 109 – 112.

вите науки, изучаващи престъпността и мерките за борба с нея, към които отнася наказателното право, наказателния процес, криминалистиката, криминологията, наказателно-изпълнителното право, теорията за оперативноразследвателната дейност и съдебната статистика.“¹⁷

Видно е, че Р. С. Белкин, от една страна, определя криминалистиката като синтетична наука, а от друга – че тя е в системата на наказателноправните науки. Сравнявайки криминалистиката с теорията за съдебните експертизи, уважаваният руски криминалист посочва, че за разлика от науката за съдебни експертизи, криминалистиката има „значителни по обем правни положения, които още повече я сближават с правните науки. Именно това позволява... отнасяне на криминалистиката към правните науки от групата на специалните юридически науки“.¹⁸

Схващането за двойствената природа на криминалистиката има подгръжници и днес. Е. Росинска посочва, че „криминалистиката и в днешния ден, поради силата на интеграцията и комплексирването на научния подход, е основният проводник на достиженията на естествените и техническите науки в сферата на съдопроизводството. Даже ако се остави настрана качествено разширяване на възможностите на криминалистическата техника и се разгледа само състоянието на тактиката и методиката (*на разследването – Й. К.*) става ясно, че развитието на тези раздели е невъзможно без интеграция с достиженията на информатиката, теорията за приемане на решения, психологията и т.н. По такъв начин връзките на криминалистиката с посочените по-горе науки сега вече не могат да се считат като „частни и локални“, което твърдят привържениците на криминалистиката като наука с чисто юридическа природа“.¹⁹

Концепциите за „двойствената“ и „синтетичната природа“ на криминалистиката се основават на факта, че в съдържанието на криминалистиката се включват методи, които нямат правна регламентация. Не е възможно, а не е и необходимо в НПК да бъдат регламентирани методите за събиране и изследване на доказателства в наказателния процес. Фактът, че в криминалистиката се обясняват технически методи за събиране и изследване на доказателства, не може да бъде основание за поставяне под съмнение нейната наказателноправна природа. Това не може да бъде аргумент за поставяне на крими-

¹⁷ Белкин, Р. С. Пак там, с. 112.

¹⁸ Белкин, Р. С. Пак там, с. 113.

¹⁹ Росинская, Е. Р. Криминалистика. М., Норма (Rossinskaya, E. R. Kriminalistika. M., Norma), 2003, с. 29.

налистиката на границата между техническите, естествените науки и правото. И. А. Возгрин е напълно прав като посочва, че „... природата на науката се определя не толкова от видовете научни знания, с която тя оперира, колкото от своята принадлежност към съответната сфера на обществени отношения. Ако не беше така, тогава ще трябва да признаем, че е недопустимо във физиката да се използват законите на математиката, в математиката – правилата на граматиката, в историята – законите на логиката, във философията – знанията по история“.²⁰

Между българските криминалисти няма разногласия относно наказателноправната природа на криминалистиката. Всички приемат без уговорки, че криминалистиката е наказателноправна наука и е в системата на наказателноправните науки. Но в българската криминалистика (както и в руската) няма теоретично обяснение относно наказателноправната природа на тази наука. Нейната наказателноправна природа по-скоро се декларира, вместо научно да се обяснява. Ето защо по-надолу ще бъдат изтъкнати няколко основни положения, които определят наказателноправната природа на криминалистиката.

2. Наказателноправни основи на криминалистиката

В съответствие със своя предмет криминалистиката научно съдейства за разкриване на обективната истина в наказателния процес.²¹ Тази задача на криминалистиката е подчинена на основните задачи на НК и НПК. Наказателният кодекс има за задача да защитава от престъпни посягателства личността и правата на гражданите и цялостния установен в страната правов ред (чл. 1, ал. 1 НК). Аналогична задача има и Наказателно-процесуалният кодекс – да осигурява защитата от престъпни посягателства срещу Република България, срещу живота, свободата, честта, правата и законните интереси на грав-

²⁰ Возгрин, И. А. Введение в криминалистику. Санкт Петербург, Юрид. Центр (Vozgrin, I. A. Vvedenie v kriminalistiku. Sankt Peterburg, YUrid. TSentr), 2003, с. 53.

²¹ Не е приемливо становището на Ив. Вакарелски, че основна задача на криминалистиката е „...да съдейства за ускорено намаление на престъпността и отстраняване на причините, които я пораждат, и в перспектива – за нейното окончателно ликвидирание“. Вакарелски, Ив. Криминалистика. С., НИ (Vakarelski, Iv. Kriminalistika. S., NI), 1978, с. 12. Ликвидирането на престъпността е утопия. Между ефективно прилагане на криминалистическите методи и ограничаването на престъпността съществува връзка, доколкото това допринася за висока разкриваемост на престъпленията, което от своя страна има превантивен ефект, но от това не може да се направи извод, че „намаляването на престъпността“, както посочва Ив. Вакарелски, е основна задача на криминалистиката.

даните, както и срещу правата и законните интереси на юридическите лица и да съдейства за предотвратяване на престъпленията и укрепване на законността (чл. 1, ал. 2 НПК). Двата кодекса изпълняват своята задача по различен начин. НК осъществява своята задача като определя кои общественоопасни деяния са престъпления и какви наказания се налагат за тях и установява случаите, когато вместо наказания могат да бъдат наложени мерки за обществено въздействие и възпитание (чл. 1, ал. 2 НК). А НПК определя реда, по който се извършва наказателното производство, за да се осигури разкриването на престъпленията, разобличаването на виновните и правилното прилагане на закона (чл. 1, ал. 1 НПК). Научното обезпечаване на дейността по изпълнението на основната задача на НК се осъществява от науката за наказателното право, а на задачата на НПК – от наказателно-процесуалната наука.

Разглеждайки проблема за правните основи на криминалистиката, някои учени посочват, че криминалистиката няма „собствена“ нормативна база, както другите правни науки.²² Действително, докато другите правни науки се основават на едноименния им закон (наказателноправната наука – на наказателния кодекс, наказателно-процесуалната наука – на наказателно-процесуалния кодекс, данъчното и осигурителното право – на данъчно-осигурителния процесуален кодекс и т.н.), криминалистиката не разполага със „свой“ кодекс. Но законът (кодексът) не може да бъде „собственост“ (дори и в условия смисъл на понятието) на никоя наука. Не е необходимо да има „криминалистически кодекс“, за да се приеме, че криминалистиката е правна наука. Даден закон може да бъде нормативна база на няколко правни науки. Законът, като източник на правото, и науката за съответната правна област са в тясна връзка, но не са тъждествени. Докато правото е система от правни норми, които се съдържат в нормативен акт (закон, кодекс и др.), науката за съответния отрасъл от правото е система от теоретични положения, които обясняват същността и институтите на дадения отрасъл от правото. Всяка правна наука се основава на закона и в същото време съдейства за неговото прилагане и усъвършенстване. Това е валидно и за криминалистиката.

Особената част на НК е правна основа на криминалистическата методика за разследване на различните видове престъпления. Предметът на доказването при разследването на всеки вид престъпление се определя от чл. 102 НПК и от състава на съответното престъпление. Цялостната методика за разследване е „програмирана“ в съответств-

²² Вж. Цеков, Ц. Криминалистика. С., УИ (Tsekov, Ts. Kriminalistika. S., UI), 1991, с. 31.

вие с предмета на доказване. Криминалистическите методи за разследване се основават на процесуалните норми на доказването. Изпълнявайки практическата си функция научно да съдейства за разкриване на обективната истина в наказателния процес в съответствие със своя предмет, криминалистиката допринася и за изпълнение на основни задачи на НК и НПК, които са посочени в преамбюла на тези кодекси.

Връзката на криминалистиката с наказателнопроцесуалното право е двустранна. Ако се проследи историята на измененията и допълненията на НПК в областта на доказателственото право, ще се види неговото влияние върху криминалистиката. Но и криминалистиката допринася за усъвършенстването на наказателнопроцесуалното право. В исторически план можем да видим, че някои от правилата за провеждане на действията по разследването са теоретично обосновани в криминалистиката още преди да бъдат включени в процесуалната регламентация на съответното действие по разследването. По този начин криминалистиката съдействала за усъвършенстването на наказателнопроцесуалното право²³. Ярък пример за влиянието на криминалистиката върху НПК е регламентирането на разпознаването и следствения експеримент като способи на доказване. Тези способи теоретично са разработени в трудове на руски криминалисти още преди да бъдат регламентирани в руския, а след това и в българския НПК. Преди регламентирането на следствения експеримент като способ за събиране и проверка на доказателства, редица известни руски процесуалисти разглеждат следствения експеримент като елемент от огледа на местопроизшествието.²⁴ В същото време руските криминалисти (Р. С. Белкин, Н. В. Терзиев, В. П. Колмаков, Л. Е. Ароцкер и др.) отстояват тезата за самостоятелна процесуална регламентация на следствения експеримент.²⁵ Благодарение на теоретично обяснените

²³ Правото според римската сентенция „се радва на справедливостта, стреми се към съвършенство и е тържество на истината“ (*Lex aequitate; appetit perfectum; est norma recti*).

²⁴ Вж. Строгович, М. С. Курс советского уголовного процесса. М., Изд-во АН ССР (Strogovich, M. S. Kurs sovetskogo ugovolnogo protsesssa. M., Izd-vo AN SSR), 1958, с. 328; Чельцов, М. А. Советский уголовный процесс. М., Госюриздат (Cheltsov, M. A. Sovetskij ugovolnui protsess. M., Gosyurizdat), 1951, с. 271; Рахунов, Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе. М., Госюриздат (Rakhunov, R. D. Teoriya i praktika ehkspertizy v sovetskom ugovolnom protsesse. M., Gosyurizdat), 1953, с. 133 и др.

²⁵ Вж. Белкин, Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М., Юрид. лит. (Belkin, R. S. Ehksperiment v sledstvennoj, sudebnoj i ehkspertnoj praktike. M., Yurid. lit.), 1964.

възможности на съответните действия и на доказаната необходимост от тяхната процесуална регламентация, те са включени към способите за събиране и проверка на доказателства в НПК.

До известна степен криминалистиката е допринесла за преодоляване на процесуалния консерватизъм относно приложението на някои методи за събиране и изследване на доказателства. Процесуалният консерватизъм следва да се уважава и подкрепя, когато се основава на доказани ценности, но не и когато се явява пречка за разширяване на възможностите за разкриването на обективната истина. Консервативното отношение към новите методи и технологии е имало основание, докато не е била доказана тяхната научност. Внедряването на технологиите в наказателния процес в редица случаи е било чрез преодоляване на съмненията относно тяхната надеждност и гаранции за автентичност на установените факти. Днес никой не поставя под съмнение възможността за идентификация на човек чрез следи от ръце, но това не означава, че първите дактилоскопни експертизи са били приемани безрезервно от съда. Почти от век фотоснимките са неизменна част от доказателствения материал, но въвеждането им като веществено доказателствено средство също е било съпътствено с преодоляване на процесуален консерватизъм. В продължение на дълъг период не се признаваше доказателственото значение на съдебната фотография, а впоследствие и на видеозаписите и звукозаписите.²⁶ Цифровите фотоапарати и видеокамери също не се използваха продължителен период в наказателния процес въпреки безспорните им предимства. Причината бе принципно неотстранимото съмнение относно възможна интервенция по отношение на изготвените чрез дигитални технически средства фотоснимки и видеозаписи. Започват да се използват в процеса на доказването в редица страни по света, включително и в България след 1997 г., когато американската Асоциация по идентификация разпространява специална резолюция за правилата, чрез които да се гарантира автентичността на фотоснимките и видеозаписите.²⁷

²⁶ Белкин, Р. С., А. И. Винберг, Криминалистика. Общотеоретические проблемы. М., Юрид. лит. (Belkin, R. S., A. I. Vinberg, Kriminalistika. Obshhoteoreticheskie problemy. M., Yurid. lit.), 1973, с. 74.

²⁷ В съответствие с тези правила оригиналното изображение се записва на диск, който се запечатва и подписва от разследващия орган, специалиста – технически помощник и поемните лица. Заедно с възможността да се извърши сравнение между фотоснимката в делото и оригиналното цифрово изображение са предвидени и допълнителни гаранции за нейната автентичност, които включват разпит на специалиста – технически помощник, при който се изясняват всички въп-

Приносът на криминалистиката върху измененията и допълненията на НПК се основава на изследването на следствената и експертната криминалистическа практика. Според римското право практиката е единствения коректор на законите (*Usus est unus legum corrector*). Резултатите от тези изследвания имат значение както за усъвършенстване на криминалистическите методи, така и за процесуалните правила за доказването. В редица трудове по криминалистика има предложения *de lege ferenda* за изменение и допълнение на НПК. Някои от тях са намерили отражение в НПК. Продължителен период например в НПК не се предвиждаше забрана за едновременно разпознаване на няколко лица (вж. например чл. 145 НПК от 1993 г.). Това бе предпоставка за различна практика при провеждането на това действие по разследването. Ето защо от криминалистическа гледна точка бяха изтъкнати аргументи срещу едновременното разпознаване на две и повече лица.²⁸ По-късно този пропуск в НПК бе отстранен – при извършване на разпознаване на лица и предмети те се показват *поотделно* на всяко от разпознаващите лица (чл. 171, ал. 6 НПК). В криминалистическата литература е направено предложение – освен за разпознаване на лица, да се предвиди процесуална възможност за разпознаване и на предмети чрез фотоснимка.²⁹ Това предложение е уместно и при разпознаване на труп с неустановена самоличност, помещение или участък от местност. Тези предложения следва да намерят отражение в чл. 171, ал. 4 НПК. През 2000 г. в научен труд по криминалистика бе направено предложение *de lege ferenda* за задължение на свидетелите и обвиняемите да предоставят необходимите за процеса на доказването сравнителни образци, а в случай на отказ – да се изземват принудително.³⁰ Отказът им в редица случаи беше препятствие за извършване на идентификационни експертизи. С измененията и допълненията в НПК, обнародвани в ДВ, бр. 89/2004 г., в чл. 146, ал. 2 НПК, бе регламентирано такова задължение за свидетеля и обвиняемия, а при отказ да бъдат предоставени, да се изземват принудително с разрешение на съответния първоинстанционен съд.

Правни основи на криминалистиката са и редица подзаконови нормативни актове относно идентификационните автоматизирани сис-

роси относно времето, мястото, условията на фотографирането, както и техническите параметри на цифровия фотоапарат, чрез който е изготвена фотоснимката, дали е оказвано въздействие върху оригиналното изображение и т.н.

²⁸ Вж. Кунчев, Й. Криминалистическа тактика. С., Албатрос (Kunchev, Y. Kriminalisticheska taktika. S., Albatros), 2003, с. 390.

²⁹ Вж. Цеков, Ц. Криминалистика ..., с. 438.

³⁰ Вж. Кунчев, Й. Цит. съч., с. 469.

теми, подготовката на веществените доказателствени средства за експертно изследване, полицейската регистрация, организацията на разследването, международното сътрудничество за обмен на дактилоскопни данни, както и противодействие срещу трансграничната престъпност.³¹ В тези подзаконовни актове се използва терминология от областта на криминалистиката³².

Криминалистиката е уредена в *европейското право*. Съгласно чл. 30, т. 1, б. „с“ от Договора за Европейския съюз (Договорът от Маастрихт, влязъл в сила през 1993 г.) полицейското сътрудничество между страните членки се осъществява при обучението, използването на оборуд-

³¹ Вж. Постановление № 336/24.10.2014 г. за приемане на Наредба за реда за извършване и снемане на полицейска регистрация; Правилник за устройството и дейността на Научноизследователския институт по криминалистика и криминология – ДВ/3.10.2014 г.; Инструкция № 1 – 21 от 29.02.2000 г. за работата с Автоматизираната дактилоскопна идентификационна система AFIS; Организационно-технологични правила на автоматизираната дактилоскопна идентификационна система AFIS, утвърдена със Заповед № 8121з-583/08.06.2016 г. на министъра на вътрешните работи; Правила за обмен на ДНК и дактилоскопни данни, както и предоставяне на допълнителни лични данни и друга информация в случай на съвпадение в базите данни на държавите членки на ЕС във връзка с изпълнение на Договора от Прюм и Решение 2008/615 ПВР на Съвета; Организационно-технологични правила на автоматизираната дактилоскопна система „ЕВРОДАК“; Правила за подготовка и възлагане на експертизи по вещественни доказателства и доказателствени средства в лабораториите на Центъра за експертни криминалистични изследвания при Научноизследователския институт по криминалистика и криминология на МВР; Постановление № 336/24.10.2014 г. за приемане на Наредба за реда за извършване и снемане на полицейска регистрация; Инструкция № 1 от 22.03.2004 г. за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване, обн., ДВ, бр. 30 от 13.04.2004; изм. Решение № 8201 от 20.07.2006 г. на ВАС на РБ, бр. 63 от 4.08.2004 г.; Решение 2008/615 ПВР на Съвета от 23.11.2008 г. за засилване на трансграничното сътрудничество в борбата срещу тероризма и трансграничната престъпност; Споразумение между правителството на Република България и правителството на САЩ за засилване на сътрудничеството в предотвратяването и борбата с тежката престъпност и др.

³² В чл. 8, ал. 1, т. 6 от Наредбата за полицейската регистрация например се посочва, че в картата за полицейска регистрация се включва дактилоскопна формула. Методиката за изготвяне на тази формула е предмет на криминалистиката. В наредбата широко се използва криминалистическа терминология – „дактилоскопиране“, „сигналистическа фотография“, „дактилоскопни отпечатащи“, „дактилоскопна картотека“ и др. В чл. 17, ал. 1, б. „ж“ от Правилата за обмен на ДНК и дактилоскопни данни между държавите членки на ЕС във връзка с изпълнение на разпоредбите на Договора от Прюм и Решение 2008/614 ПВР на Съвета полицейската регистрация се определя като „криминалистическа“.

ване и научната дейност в областта на **криминалистиката**. Същата разпоредба се съдържа и в чл. 87, т. 1 и 2, б. „б“ от Договора за функционирането на Европейския съюз или т.нар. Лисабонски договор.³³

3. Технолозицията на доказването в наказателния процес и наказателноправната природа на криминалистиката

Един от факторите, който на пръв поглед „засенчва“ наказателноправната природа на криминалистиката, е техническият аспект на събиране и изследване на доказателства. В сравнение с другите наказателноправни науки, предметът на криминалистиката е най-тясно свързан с технологиите за събиране и изследване на доказателства. Както посочва Р. С. Белкин, върху нито една правова наука научно-техническият прогрес не е оказал такова влияние, както на криминалистиката.³⁴ Обяснението на същността на криминалистиката от гледна точка на тази връзка съпътства целия процес на нейното развитие. Съвременната криминалистика е изправена пред предизвикателството, от една страна, да е в курса на технолозицията на доказването в наказателния процес, а от друга страна, да не бъде въввлечена в областта на техническите и естествените науки. Във връзка с все по-мощното навлизане на технологичните методи при събирането на доказателства и тяхното експертно изследване, както и на отражението на този процес в криминалистическата наука, възниква въпросът дали и в тази област не действа диалектическият закон за отрицание на отрицанието – тя отново да придобие облика на естествено-техническа наука, но на много по-високо ниво? Това всъщност е основанието и на съвременния етап някои учени да поставят въпроса за „двойствената“ природа на криминалистиката. Правилното решаване на дилемата между техническия и правния аспект на криминалистиката е възможно чрез изясняване на един много съществен въпрос – до каква степен тази наука навлиза в технологичния процес на доказването в наказателното производство.

Развитието на техническите средства и методи за приложението им за събиране и изследване на доказателства намира отражение не само върху криминалистиката, но и по отношение на наказателнопроцесуалното законодателство. От времето, когато фотоснимката за първи път е регламентирана като веществено доказателствено средство до съвременната разпоредба на чл. 125 НПК, където освен фотос-

³³ Подписан през 2007 г. в гр. Лисабон. Ратифициран е от Народното събрание на Р. България през 2008 г. и е влязъл в сила през 2009 г. Договорът по същество е първичното право на Европейския съюз.

³⁴ Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня..., с. 41.

нимка като доказателствено средства са регламентирани *звукозаписи, видеозаписи, записи върху носители на компютърни информационни данни*, е направена огромна крачка напред за привеждане на НПК в съответствие с технологичното развитие на обществото. Технологизацията на дейността по събиране и изследване на доказателства в наказателния процес намери отражение в закона – в редица разпоредби на НК и НПК е включена компютърна терминология. В НПК са предвидени правила за изземване на *компютърни информационни данни* в качеството на доказателства (чл. 163, ал. 6, 7 и 8 НПК). Регламентирано е изземване на *кореспонденция от електронна поща* (чл. 165, ал. 6 НПК). Разпитът може да се провежда от дистанция чрез *видеоконференция и телефонна конференция* (чл. 474 НПК). В чл. 159а НПК е регламентирана възможност за предоставяне на данни, необходими за разследването на тежки престъпления от *предприятия, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги*. Въведено е задължение на *доставчиците на компютърно-информационни услуги* да подпомагат съда и органите на досъдебното производство при събирането и записването на компютърни информационни данни чрез прилагане на специални разузнавателни средства (чл. 172, ал. 3 НПК).

Технологично се усъвършенства и престъпният опит.³⁵ Поради все по-честото отражение на престъпления в дигитални устройства (компютри, планшети, мобилни телефони, социални мрежи, видеокамери, звукозаписващи устройства, навигационни системи и пр.) в наказателнопроцесуалната теория и криминалистиката е въведено понятието „дигитални доказателства“.³⁶ Приети са международни прин-

³⁵ Типичен дигитален начин за извършване на кражби на пари от банкомати е чрез т.нар. „скимиране“ на данни от банкови кредитни и дебитни карти. Извършват се престъпления, свързани с вземане на лични данни на гражданите, възникна т.нар. „социално инженерство“, чрез което се създават фалшиви виртуални личности в интернет. Нарастват измамите в интернет пространството. Хакерите или т.нар. „IT престъпници“ проникват в пощенските кутии на фирми. След като са проникнали в електронна пощенска кутия на фирма, те следят нейната кореспонденция с други фирми. По този начин проникват в електронната поща и на други фирми, получавайки огромно количество от фирмената информация – договори, банкови сметки, предстоящи сделки и пр. Тази информация може да се продава на конкурентни фирми или да се използва по друг начин с цел облагодетелстване. Тази престъпна дейност е известна като *Spearfishing* (от англ. *spear* – копие, харпун и *fishing* – риболов).

³⁶ Източници на дигитални доказателства са твърдия диск на компютри, мобилни телефони, флаш карти, цифрови фотоапарати и видеокамери, дигитални устройства на автомобили, кораби и самолети, интернет (електронна

ципни изисквания относно събирането и използването на дигитални доказателства.³⁷ Международната организация за компютърни доказателства е разработила принципи за събиране на дигитални доказателства, които включват: а) съвместимост на правните системи на държавите в сферата на доказателственото право; б) ползване на общ език при обмена на дигитални доказателства; в) доверие в автентичността на дигиталните доказателства; г) абсолютна неприкосновеност на дигиталните доказателства; д) достъп до първоизточника на дигиталните доказателства от компетентен специалист; е) възможност за проверка на цялостната дейност по изземването и съхранението на дигиталните доказателства; ж) отговорност на длъжностните лица за автентичност на дигиталните доказателства, докато се намират в тяхно владение.

Посочените разпоредби относно приложението на дигитални технологии за събиране на доказателства в наказателния процес отразяват само „върха на айсберга“ на технологиите, които се използват в този процес. Нито е възможно, нито е необходимо в НПК да бъдат регламентираны методите (включително и технологичните) за събиране и изследване на доказателства, които се прилагат в следствената и експертната практика.

Малко повече от 100 години ни делят от времето, когато лупата и примитивният микроскоп са били основни технически средства за събиране и изследване на доказателства и съвременните технологични методи за извършването на тази дейност. Съвременните технологични методи за събиране и изследване на доказателства разкриват неподозирани за края на XIX и началото на XX век възможности за ус-

поща, кореспонденция в социалните мрежи и др.), видеозаписи от охранителни камери и банкомати, CD и DVD и др.

³⁷ В Европейския съюз има два модела за допустимост на дигиталните доказателства. Единият е универсален, т.е. дигиталните доказателства да се приемат, както всички други доказателства, без допълнителни изисквания. А другият е да се спазват допълнителни изисквания с оглед особеността на дигиталните доказателства от гледна точка на възможностите за манипулация и необходимите условия за тяхното съхранение. В тази насока са въведени принципни изисквания, които се свеждат до следното: а) изземването на дигитални доказателства по никакъв начин да не оказва влияние върху тяхното съдържание; б) цялостната дейност по изземване на дигитални доказателства да е документирана и да е на разположение за проверка; в) длъжностните лица носят отговорност за състоянието на дигиталните доказателства, докато те са в тяхно владение; г) създаване на единни стандарти за квалификацията на вещите лица в сферата на компютърно-техническите експертизи.

тановяване и доказване на свързани с престъплението факти. Технологичните възможности за събиране и изследване на доказателства непрекъснато се усъвършенстват и разширяват. На ежегодните изложения по криминалистика се представят най-новите постижения в тази област. Тези технологии оказаха изключително благоприятно влияние за повишаване ефективността на разследването и експертното изследване на доказателства. Чрез новите методи вече се установяват факти, което в миналото е било само в сферата на фантастиката. Ако в края на XIX век полицията е разполагала със съвременните криминалистически методи за събиране и изследване на доказателства, вероятно легендите около редица мистериозни, неразкрити извършители на ужасяващи за обществото престъпления нямаше да съществуват.

Огромни са достиженията в дактилоскопията, балистиката, трапологията, фоноскопията, изследването на документи и други области на криминалистиката. Десетки хиляди извършители на престъпления са разкрити благодарение на системата AFIS. Много престъпления, свързани с използване на огнестрелни оръжия, са разкрити чрез дигиталните технологии (система IBIS и др.) в областта на балистиката. Изключително много се усъвършенства изследването на документи (почерково, техническо) чрез съвременните видеоспектрални компаратори, дигитални системи, фотографска техника и пр. Новите поколения фотографска техника за разследване и експертно изследване на доказателства все повече разширяват възможностите за повишаване ефективността на доказването в наказателния процес. Лазерните технологии все по-широко навлизат в различни области на събиране и изследване на доказателства – за откриване на следи, определяне траекторията на куршума и т.н. Триизмерното лазерно сканиране на местопроизшествието значително разширява възможностите за неговото изследване и в лабораторни условия, за изготвяне на компютърна анимация на разследваното събитие при провеждане на ситуационни експертизи и пр. Изготвянето на традиционните отливки като вещественно доказателствено средство вероятно ще бъде заменено с 3D принтиране.

При изследването на веществени доказателства се използват широка гама от микроскопи – сравнителни, люминесцентни, поляризационни, електронни и др. Последните резултати за създаването на робот за одорологична идентификация са обнадеждаващи. А това означава, че в недалечно бъдеще традиционната киноложка одорологична идентификация ще бъде заменена с т.нар. „електронно куче“ или „електронен нос“. В цял свят, включително и в България, експертните кри-

миналистически учреждения се оборудват с все по-модерни технологии за изследване на веществени доказателства. Създадени са специализирани криминалистически лаборатории за изследване на различни видове веществени доказателства. В редица страни (САЩ, Европа, Япония, Австралия и др.) например функционират криминалистически лаборатории за изследване на влакна. Криминалистическите лаборатории осъществяват своята дейност в тясно сътрудничество, като периодично обменят опит и методи. През 1993 г. е създадена Европейската група по влакна (EFG), която обединява европейските лаборатории по изследване на влакна. Членове на групата са 23 страни от Европа. На срещите се канят и представители от САЩ, Канада, Австралия и Израел. Микроскопията е основен метод за изследване във всички криминалистически лаборатории за изследване на влакна. Успоредно с този метод в лабораториите се използват стректрофотометрията, методи за изследване напречно сечение на влакна, тънкослойната хроматография и други методи.

Спектърът на технологичните методи, които се прилагат при събирането и изследването на доказателства в наказателния процес, е изключително широк и не е предмет на настоящата книга. Основното, което следва да се подчертае, е, че мащабното приложение на технологичните методи все повече допринася за технологизацията на доказването в наказателния процес. А колкото повече този процес се технологизира, толкова повече се разширяват възможностите за разкриването на обективната истина в наказателния процес. При този динамичен технологичен прогрес „архаичните“ технологични и други методи все повече ще отстъпват място на нови революционни методи в техническия аспект на доказването. Съвременното състояние на техниката за събиране и изследване на доказателства, както и експерименталните изследвания в тази област, дават основание да се прогнозира създаването на нови методи.³⁸

Криминалистическият аспект на технологизацията на дейността по събиране и изследване на доказателства е познавателният процес, който се осъществява посредством съответните технологични методи. Криминалистиката няма задача да обяснява технологиите за събиране и изследване на доказателства от гледна точка на техниката, физиката, химията и пр. Технологичните методи не се обясняват в криминалистиката като „чиста технология“, абстрахирана от правото, а

³⁸ ДНК изследванията например все още не са достигнали своя оптимален връх. В тази област са възможни по-високи постижения. Доказателство за такава прогноза са научните изследвания в областта на фенотипирането – метод за определяне външните признаци на човек чрез неговия ДНК профил.

като неразделна част от дейността за събиране и изследване на доказателства в наказателния процес. Всеки технически уклон, който се среща в някои учебници и практически пособия по криминалистика, е отклонение от предмета и предназначението на криминалистиката. Основната задача на криминалистиката в тази област е научно да съдейства за оптимизиране на познавателния процес при разследването и извършването на криминалистически експертизи посредством обяснението на технологичните методи за събиране и изследване на доказателства. Несъстоятелно е да се счита, че по този начин се засенчва наказателноправната природа на криминалистиката. Изключително голямо разнообразие от технологии се използва в медицината, архитектурата, образованието и други области на науката и практиката, но това не е основание да бъдат определяни като „технически“.

В медицината, архитектурата, образованието и други области на науката и практиката се прилага техника, без това да им придава технически облик. Аналогично е положението и в наказателния процес – технологиите, които се прилагат при провеждането му, по никакъв начин не поставят под съмнение неговата правна същност.

Криминалистиката се институционализира чрез криминалистическите институти и лаборатории, международните организации по криминалистика, световните изложения по криминалистическа техника, както и международните научни форуми, на които се демонстрират нови криминалистически методи за събиране и изследване на доказателства. Чрез обмен на международен опит криминалистиката все повече се обогатява, а това допринася още по-пълноценно за осъществяване на практическата ѝ функция. От гледна точка на технологичните методи за събиране и изследване на доказателства криминалистиката е наука без териториални граници, определени от правото на дадена страна. Всяко достижение в областта на криминалистическите технически методи представлява интерес в световен мащаб, а не само в рамките на държавата, в която е създаден съответният метод. Криминалистиката, както медицината, физиката, химията, математиката, информатиката и редица други науки, се влияе от световните тенденции и тяхното развитие. Всяко научно постижение в областта на криминалистиката дава тласък за нейното развитие в световен мащаб. Когато даден метод е показал своята ефективност при събирането и изследването на свързани с престъплението факти и не е в противоречие със закона и нормите на етиката на съответната страна, е без значение в коя държава е създаден. Ако има някакво различие в технологичния арсенал за събиране и изследване на доказателства в отделни страни, то се дължи на финансови, а не толкова на

правни ограничения. Причина за „интернационалността“ на значителна част от криминалистическите методи е, че те не са регламентирани от правни норми. Ето защо не е приемливо становището на ИВ. Вакарелски, че „криминалистиката разработва *само такива средства, методи и методики, които са основани на нормативни разпоредби* (к. м. – Й. К.)...“³⁹ Криминалистическите методи не са основани на нормативни разпоредби. Правна регламентация на криминалистическите методи не е възможна и не е необходима. Но в същото време не е допустимо криминалистическите методи да са в разрез със закона.

Технологичните методи за събиране и изследване на доказателства, макар и да нямат правна регламентация, се прилагат в рамките на закона. Всеки криминалистически метод, независимо с какви технически средства е свързано неговото прилагане, е преди всичко познавателен. Техническите средства са подчинени на познавателната дейност по разкриване на обективната истина в наказателния процес. Ето защо „криминалистическата техника“ не придава облик на криминалистиката като техническа наука и не може да бъде основание за поставяне под съмнение на нейната наказателноправна природа.

4. Отношение между криминалистическите методи и процесуалната форма на доказването в наказателния процес

Криминалистическите методи не са регламентирани в НПК и няма как да бъдат „напълно съгласувани“ с него. Процесуалната регламентация на криминалистическите методи нито е възможна, нито пък е необходима. Това обаче в никакъв случай не може да бъде основание за подценяване значението им за събиране и изследване на доказателства. Тъкмо обратното! От правилното им прилагане в значителна степен зависи разкриването на обективната истина в наказателния процес. Ако е необходимо да се търси „мястото“ на криминалистическите методи в регламентирания в чл. 13 НПК принцип за разкриване на обективната истина в наказателния процес, би следвало те да се включват в съдържанието на термина „мерки“ в чл. 13, ал. 1 НПК. Но те могат да намерят място и в чл. 13, ал. 2 НПК, защото фактически обективната истина в наказателния процес не се разкрива единствено по реда и средствата, предвидени в кодекса, но и чрез приложението на съответните научни методи за събиране и използване на доказателства. От тази гледна точка редакцията на чл. 13, ал. 2 НПК би била по-прецизна, ако се формулира по следния начин: *Обективната истина се*

³⁹ Вакарелски, ИВ. Криминалистика..., с. 12.

разкрива по реда и средствата, предвидени в този кодекс и в съответствие с научните методи.

Процесуалният аспект на разследването включва системата от регламентираните в НПК правила за неговото провеждане. В своята съвкупност тези правила определят процесуалната форма на разследването. Процесуалната форма на разследването не е метод за установяване на неизвестни факти. Те се установяват чрез едни или други методи, които не са процесуално регламентираны. Посредством процесуалната форма се дава процесуална легитимация на фактите, т.е. те се превръщат в доказателства в наказателния процес. А чрез криминалистическите методи се установяват самите факти. Установяването им е познавателен процес, чрез който от неизвестни, свързаните с разследването събитие факти се превръщат в известни (например откриване на невидими следи от ръце и пр.). Ако се дава предимство на процесуалната форма на събирането на доказателства пред криминалистическите методи, това означава да се приеме неиздържаната от философска гледна точка теза, че формата е по-важна от съдържанието или че формата е възможна и без съдържание, което, разбира се, е недопустимо. Нарушаването на регламентираните в НПК норми относно разследването води до процесуални грешки, игнорирането или неправилното прилагане на криминалистическите методи е причина за фактически грешки.

От симбиозата между спазването на процесуалните правила за провеждане на разследването и правилното прилагане на криминалистическите методи в значителна степен зависи разкриването на обективната истина в наказателния процес. Резултатът от нарушаването на тази симбиоза е липса на доказателства. Такъв резултат е възможен или поради нарушаване на закона, или поради пренебрегването на криминалистическите методи.

Процесуалната форма за събирането и изследването на доказателства са две страни на единния процес на разкриване на обективната истина в наказателното производство. Процесуалната форма на разследването е универсална. Всеки вид действие по разследването се извършва при спазване на регламентираните в НПК процесуални правила за неговото провеждане, независимо от времето, мястото на неговото провеждане, както и от вида на разследването престъпление. Но в рамките на процесуалната форма всеки вид престъпление се разследва по различен начин. Това различие е отразено в криминалистическата методика за разследване на престъпления. Всеки вид действие по разследването се извършва според регламентираната в НПК процесуална форма, в рамките на която могат да се прилагат различни крими-

налистически методи. Процесуалната форма на разследването е императивна. Всяко отклонение от нея опорочава доказателственото значение на установените чрез съответните методи факти. Чрез процесуалната форма за събиране на доказателства се гарантира доказателственото значение на фактите относно престъплението, а от тук и решаването на въпроса за тяхната допустимост в наказателния процес. Това принципно положение е заложено още в римското право – „Законът не признава доказателства, които противоречат на онова, което той допуска“ (*Lex contra id quod praesumit probationem non recipit*). Не е ли спазена формата, счита се, че актът е недействителен (*Non observata forma, infertur adnullatio actus*). Независимо от разнообразието им, фактите могат да бъдат доказателства, когато са установени в съответствие с процесуалната форма. В същия дух е и регламентираната в чл. 104 НПК дефиниция за доказателствата.

Процесуалната форма за събиране и изследване на доказателства е по-консервативна от криминалистическите методи. Процесуалната форма се променя чрез изменение и допълнение на НПК, докато криминалистическите методи – когато бъдат заменени от нови, чиято ефективност бъде доказана от практиката. В рамките на една и съща процесуална форма е възможно да се прилагат разнообразни криминалистически методи. Достатъчно е да са научно обосновани и да не са в противоречие със закона. Например преди включването на записи на компютърни информационни данни към системата на веществените доказателствени средства резултатите от приложението на триизмерния лазерен скенер не биха могли да бъдат използвани в процеса на доказването, защото сканът⁴⁰ (резултатът от сканирането) не притежава свойствата на фотоснимката и видеозаписа, независимо че посредством него се добива значително по-добра нагледна представа за обстановката на местопроизшествието. Когато законодателят е регламентиран носител на компютърни информационни данни като вещественно доказателствено средство, едва ли е имал предвид скана, който представлява изображение на облак от точки, образувани от отражението на милиони лазерни лъчи, но в това доказателствено средство той напълно се wpisва. Но по същество съдържанието на носител на компютърни информационни данни може да бъде и скан. Това показва как с разширяването на процесуалната форма на доказването се повишават възможностите за прилагане на нови методи за събиране и изследване на доказателства. Успоредно с това старите методи за събиране и изследване на доказателства отстъпват на нови,

⁴⁰ Резултатът от триизмерното лазерно сканиране в практиката се определя и като „скен“.

още по-ефективни. Това е непрекъснат процес, който се осъществява в съответствие с развитието на науката и технологиите.⁴¹

За разлика от процесуалната форма, криминалистическите методи се прилагат вариативно в съответствие с конкретните обстоятелства. Те не биха могли да бъдат ефективни, ако не са съобразени с конкретните обективни условия, при които се провежда разследването. Откриването на следи например може да бъде извършено чрез десетки криминалистически методи както на местопроизшествието, така и в лабораторни условия. Изборът на всеки метод зависи от множество фактори: вид на следите; давност на следите; естество на следовъзприемащата повърхност⁴² и пр. От криминалистическа гледна точка свързаните с престъплението факти се разглеждат „под луна“, т.е. с оглед на тяхната конкретност – видове следи, предмети, вещества, състояние, информационни свойства, методи за тяхното откриване и изследване.

⁴¹ Наскоро представеният аргонов лазер на международното изложение за криминалистическа техника в Лондон например ще замени традиционните методи за откриване и изземване на следи. Огромното предимство на това устройство е, че посредством него е възможно безконтактно да се откриват и отпечатват (чрез принтер към лазера) следи от ръце. Спектърът на лазерното излъчване е от седем лазерни линии, най-интензивни от които са тези в областта на сините и зелените дължини на вълната. Когато латентната (невидимата) следа се освети с лазерен лъч, потомастният секрет, който се съдържа в нея, абсорбира светлината и луминисцира. Устройството може да запагети следите. Те могат да се принтират и по този начин могат да бъдат приобщени към доказателствения материал. Предимствата на този метод са две: от една страна, рискът за унищожаване или повреждане на следата при нейното откриване и изземване се свежда до минимум, а от друга страна, следата от ръка може да бъде иззета не като отражение на папиларните линии, а като биологичен продукт, доколкото в нея се съдържа биологичен материал, който може да бъде изследван с цел получаване на различна информация за извършителя на престъплението, включително и за неговото идентифициране чрез ДНК експертиза.

⁴² Само за откриването на следи от ръце има десетки методи, които най-общо се разграничават на физични и химични. В зависимост от правилния им избор до голяма степен зависи откриването на следите. Методът за проявяване на следи чрез цианакрилни лепила например се прилага в лабораторни условия чрез използване на специална камера и т.н., но в практиката, в САЩ има случай, при който този метод е приложен на местопроизшествието за откриване на следи от ръце по труп на жена, намерен в гора. Върху трупа е изградена „камера“ във вид на палатка. Тази импровизирана камера е приложен методът за опушване с цианакрилно лепило. По този начин върху бедрото на трупа е открита следа от глан, чрез която по-късно е идентифициран извършителят на убийството.

Криминалистическите методи имат относителна независимост от процесуалната форма за събиране на доказателства. Вземането на решение за прилагането на един или друг криминалистически метод зависи от обективните обстоятелства и криминалистическата компетентност на съответния орган, а не от процесуалната форма. За откриването на следи от ръце например има десетки методи, които непрекъснато се усъвършенстват в съответствие с развитието на науката и техниката. Процесуалната форма не е пречка за обогатяване на криминалистическите методи. За изготвянето на отпечатъци и отливки на следи например се използват все по-съвременни методи и материали. Дали ще се използва обикновен гипс, както преди 100 години, или полимерна паста от най-съвременен вид за изготвяне на отливка е без значение от гледна точка на процесуалната форма, защото в двата случая става въпрос за определен вид вещественно доказателствено средство – отливка на следа. От процесуална гледна точка е без значение дали следа от обувка ще бъде „копирана“ с фотохартия, желатиново фолио или електростатичен килим. Във всички случаи се касае за отпечатък като вещественно доказателствено средство. Колкото повече се развива науката и техниката, толкова повече се разширяват възможностите за установяване на свързани с разследването събитие факти. Динамиката на този процес не се влияе от НПК. Дали обаче резултатът от прилагането на един или друг метод за установяване на свързан с разследването събитие факт ще има доказателствено значение, зависи изключително от спазването на процесуалните правила. Абсолютизирането на процесуалните правила при събирането на доказателства за сметка на криминалистическите методи, както и обратното, е дълбоко погрешно. В двата случая се игнорира симбиозата между процесуалната форма на събирането на доказателствата в наказателния процес и криминалистическите методи. Синхронът между тях е необходимо условие за разкриване на обективната истина в наказателния процес.

Обобщавайки казаното, може да се направи извод, че наказателноправната природа на криминалистиката се определя от няколко основни фактора. Първо, криминалистиката се основава на наказателното и наказателнопроцесуалното право. Второ, прилага се в правно регламентирана дейност – наказателния процес. Трето, влияе за усъвършенстване на наказателнопроцесуалните институти в сферата на доказването. Четвърто, както другите наказателноправни науки, научно съдейства за противодействието на престъпността в съответствие със своя предмет. Пето, в съответствие с предмета си гонрилася за реализация на основните задачи, посочени в чл. 1 на НК и НПК.